

Atif İSLAMZADƏ*Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru**AMEA Folklor İnstitutunun “Mərasim folkloru” şöbəsinin aparıcı elmi işçisi**e-mail: atif.islamzade@mail.ru***MƏRASİM FOLKLORUNA AİD OLAN AĞILARDA İSLAM İNANCLARI**

Açar sözlər: mərasim, folklor, İslam, ağılar, ədəbiyyat, xalq, düngörüşü, tədqiqat, müxtəlif.

ISLAMIC BELIEFS IN THE ELEGIES BELONGING TO THE CEREMONY FOLKLORE**Summary**

Elegies contain the main part of the ceremony folklore. In this article the elegies are investigated poetically for the first time. Then these examples belonging to the theme are analyzed in the meaning context. It is known that as any folklore genre the elegy also shows itself in different levels from the point of view of meaning and subject. Our purpose in this article is to investigate the centuries-old vision system formed in the elegies. As we know, there are different outlook forms. We tried to look through the Islamic outlook in the examples of elegies. In the article we have shown the concrete elegies as the examples, the sources confirming this information are also given. At the same time, we have selected a list of literature related to the subject mainly from the folklore collections. We have also studied the context of the “bayati” (quatrains) in the elegies. We hope that this research will attract the attention of the scientific community.

Key words: ceremony, folklore, Islam, elegy, literature, nation, outlook, research, different

**ИСЛАМСКИЕ ПОВЕРЬЯ В ТРАУРНЫХ ПРИЧИТАНИЯХ КАСАЮЩИХСЯ
ОБРЯДОВОГО ФОЛЬКЛОРА****Резюме**

Траурные причитания являются основной частью обрядового фольклора. В этой статье траурные причитания в первую очередь исследуются с поэтической точки зрения. Следом эти образцы, касаясь нашей темы, анализируются в тематическом контексте. Известно, что как и каждый фольклорный жанр, траурные причитания также показывают себя на разных уровнях с точек зрения содержания и темы. В этой статье нашей целью является исследование и представление системы взглядов, формировавшихся столетиями в траурных причитаниях. Как известно, существуют разные формы мировоззрений. Мы постарались обратить внимание на исламское мировоззрение в образцах траурных причитаний. Для этого мы показали примеры конкретных траурных причитаний, а также обратили внимание на источники подтверждающие эти познания. Список литературы, мы, также избрали в основном из фольклорных сборников. Мы также обратили внимание на то, что широко известные в народе баяты, содержат в себе множество траурных причитаний. Надеемся, что наше исследование привлечет к себе внимание научной общественности.

Ключевые слова: обряд, фольклор, Ислам, траурные причитания, литература, народ, мировоззрение, исследование, разный

Məsələnin qoyuluşu. Ağılar “Mərasim folkloru”nun əsas tərkib hissəsini təşkil edir. Bu yazıda ağılar ilk olaraq poetik baxımdan araşdırılır. Daha sonra mövzumuza aid olaraq bu nümunələr məzmun kontekstində təhlil edilir. Məlumdur ki, hər bir folklor janrı kimi ağılar da məna və mövzu baxımından müxtəlif səviyyələrdə özünü göstərir. Bizim bu yazıda məqsədimiz ağılarda toplumun yüzillərlə formalaşan baxışlar sistemini araşdırıb təqdim etməkdir. Bildiyimiz kimi, müxtəlif dünyagörüşü forması vardır. Biz ağı örnəklərində islam dünyagörüşünə nəzər yetirməyə çalışmışıq. Bunun üçün həm konkret ağıları misal çəkmiş, həmçinin bu bilgiləri təsdiq edən mənbələrə də diqqət yetirmişik. Eyni zamanda mövzu ilə

bağlı ədəbiyyat siyahısını da əsas etibarilə folklor toplularından seçmişik. Xalq arasında yaygın olan bayatıların ağı məzmunu daşımada ağırlıq təşkil etməsinə də nəzər salmışıq.

İşin məqsədi. Ağılar bütün dünya folklorunda olduğu kimi Azərbaycan mərasim folklorunda da xüsusi yer tutur. Aydın ki, doğum və ölüm təbii-bioloji akt olması ilə bərabər istər arxaik ritualların, istərsə də ənənəvi mərasimlərin keçirilməsi üçün əsas səbəb rolunda çıxış edir. Bu baxımdan bu tipli nümunələr ifadə planında mərasim folkloruna aid olunmuşdur (Abdulla, 2005, 89, 154; Xürrəmçızı, 2002, 63-147).

Ağılar mərasim folklorunda birmənalı olaraq “Yas mərasimləri” başlığı altında diqqət çəkir (Abdulla; Xürrəmçızı). Biz mövzumuz gərəyincə ağılarda islami bilgiləri araşdırdığımız üçün bu nümunələri yalnız yas mərasimlərinə aid etmir, ancaq qeyd etdiyimiz ağılarda da mərasim faktorunu inkar etmirik. Belə ki, məşhur Kərbəla hadisələri ilə bağlı ağıları yalnız yas mərasiminə daxil etmək mümkün deyil, ancaq bu ağılar kifayət qədər geniş kütləvi mərasimlərdə yer alır. Məhərrəmlik, şəbih tamaşaları və s. bu kimi mərasimlərdə oxunan ağılar təbiidir ki, bir qədər fərqli şəkildə əsrlərdən keçib gəlir. Bu kimi nümunələri ağı janrına daxil etməmək isə mümkün deyil. Çünki toplum inanc və həyat tərzində Kərbəla hadisələrini özünün dünyagörüşünün tərkib hissəsinə çevirmiş, bu barədə söylənən qissələr, hekayətlər və xüsusilə ağılar yazılı və şifahi ədəbiyyatda mühüm yer tutmuşdur. Qeyd etdiyimiz nümunələrdə, xüsusilə fərdi və kütləvi ağılarda da məqsədimiz islami bilgiləri diqqətə çatdırmaq olduğu üçün biz bu örnəklərdə daşınan islami dünyagörüşü və bu yöndə olan ağıları tədqiqata cəlb etməyə çalışacağıq. Ancaq onu da qeyd etmək vacibdir ki, ağıların əksəriyyəti bayatı janrında oxunur. Biz bu barədə ensiklopedik mənbədən oxuyuruq: “Ağı çox vaxt bayatı formasında yaradılır; dörd misralı, yeddi hecalı olur. Birinci, ikinci və dördüncü misralar həm qafiyə olub, üçüncü misra sərbəst buraxılır” (Mirəhmədov, 1965, 6).

Öncə ona diqqət yetirək ki, ağılarda tovhid (Vahid Allah) inancı toplumun inanclar sisteminin əsası kimi ən müxtəlif mövzularda öz əksini tapır. Biz fərdi və kütləvi ağılarda ilk olaraq bu məzmun kontekstini müşahidə edirik. Uca yaradanın birliyinə olan inam və inanc düşüncə tərzinin reflektiv reaksiyası kimi müəyyən ağı nümunələrində üzə çıxır:

Yetim yuxuda qaldı,
Yatdı, yuxuda qaldı.
Öldü yetim anası,
Bir aman Xuda qaldı.

Göydə uçan quba qaz,
Dərdim çox, dərmanım az.
Mən ölmüşün dərdini,
Xuda deyilsə, bilməz!

(Qasımov, 1956, 499; Abbaslı, Əliyev, Abdullayeva, 2005, 69).

Göründüyü kimi bu örnəklərdə uca Allahı ifadə edən Xuda adı iə ağılar müşayiət olunur. Toplum inanclar sistemində nəinki Yaradanın təkliyini ifadə edir, eyni zamanda müxtəlif situasiyalarda Allahu-təalanı ifadə edən müraciət forması ilə – Allah, yaradan, Xuda, İlahi və s. adlarla onu ağılarında da yeganə pənah yeri bildiklərini ən faciəli durumlarda da əks etdirir:

Gecə uzun, ay batmaz,
Dərd əhli gecə yatmaz.
Mən tək baxtı qara,
Allah bir də yaratmaz.

Xancal üsdə ağ mahi,
Mən çəkirəm bu ahi.
Mən ki, yanıb, tökülləm,

Yol vermə Sən, İlahi (Abbaslı, Əliyev, Abdullayeva, 2005, 68) və s.

Biz ağı poetikasını araşdırarkən aydın görürük ki, ağılar əksər cəhətdən bayatı janrında olmasına baxmayaraq fərqli şəkillərdə də müşahidə olunur. Ağıların etnoqrafik örnəklər olaraq folklorla bağlılığını tədqiq edərkən bu tipoloji xüsusiyyətlər daha bariz şəkildə nəzərə çarpır. Kütləvi ağı örnəyinə misal olaraq aşağıda göstərdiyimiz etnoqrafik-ədəbi nümunə həm mövzumuz gərəyinə, həmçinin diqqət çəkdiyimiz kontekst baxımından diqqətə layiqdir. Şəki-Zaqatala bölgəsində mərasim folkloruna daxil olan yas mərasimlərində Allahın birliyinə inam ifadə edən belə bir ağı süjetinə rast gəlirik. Dəfn qabağı, vəfat edən şəxsin yuyulması mərasimində “Ölü yuyanda oxunan nəğmə” icra olunur. Bu mərasim aktında beş-altı nəfərdən biri oxuyur, hamı “Lailahəilləllah” deyir:

Lailahə edib düşdüm yola,
Yolda halım necə ola?
İmanınla qəbrim dola,
Lailahəilləllah.
Lailahə diyər dağlar, daşlar,
İlləllah diyər qardaşlar.
Səcdəyə enər ağaclar,
Lailahəilləllah (Abbaslı, Əliyev, Abdullayeva, 2005, 63).

Bu mətndə toplumun inanc və etiqadı, Allahu-talanın birliyinə inamı, dünyanı tərk edənə uca Allahın mərhəmət etməsi diləyi ilə ona dua-yalvarış öz əksini tapır. Eyni zamanda bu mətndə “imanınla qəlbim dola” ifadəsi ilə qəbir əzabından imana yetməklə qurtuluş inancı işarələnir.

Mətndə mərasim faktorundan əlavə diqqət çəkən məqam odur ki, burada islami dünyagörüşü öz bütövlüyü və mahiyyətə uyğunluğu ilə seçilir. Burada bir çox mühəddislər (hədisşünaslar), müfəssirlər (təfsir edənlər) və kütləvi dindarlar tərəfindən geniş mübahisələrə səbəb olan təfriqçilik aradan qaldırılır, əshabi-kiram (kərəmli peyğəmbər sahəbəsi) və xü-lafeyi-ərrəşidiyyun (dörd xəlifə) cəm olaraq qəbul olunur:

Dörd mənəbdə, dörd məqam,
Hər məqamda bir imam...
Lailahəilləllah,

Lailahəilləllah (Abbaslı, Əliyev, Abdullayeva, 2005, 63).

Bu yas nəğməsi əslində ölü üçün oxunsa da, dirilər üçün daha ibrətamizdir. Mətn geniş olduğu üçün, eyni zamanda məzmun baxımından bütünlüklə burada təqdim etmirik. Ancaq onu qeyd etmək istəyirik ki, mətndə sonda nəqərat yerində yalnız “Lailahəilləllah” (Allahdan başqa Allah yox) oxunmaqla və vahid inanclar sisteminin bədii-emosional inikası kimi sanki yas nəğməsindən daha çox inanc qaynağının monoton marşı olaraq nəzərə çarpır.

Ağılarda tovhid inancı əslində başlanğıc və son nöqtəsi kimi əksər mövzulardan keçir. İslami baxış bütün yaranışı yaradanın vahidliyi ilə birgə dərk etməyə çalışır. Bu baxımdan bütün hadisə və qəziyyələrdə uca Allaha iltimas olunur. Toplum öz düşüncə tərzini, inanc səviyyəsini bu istiqamətdə əks etdirir. Yəni biz ağıları təsnif edərək müxtəlif mövzularda tədqiq etsək də, bu yenə tovhid kompleksini təşkil edən müxtəlif hissələrdən ibarət olan ağılardır.

Ağılarda təbii olaraq qiyamət və axirətlə bağlı məlumat səviyyəsi kəskin nəzərə çarpır. Qısa şəkildə onu diqqətə çatdıraq ki, bu örnəklərdə qiyamət və axirət istilahı hər ikisi müşahidə olunur. Əlbəttə, bu da təsadüfi deyil. Bu baxımdan öncə qiyamət və axirət

sözlüklərinin sinonim sözlüklər deyil, birinin digərinin davamı olduğunu izah etməyə çalışaq. İmam Qəzali özünün “Qiyamət və Axirət” əsərində bu məsələyə çox geniş şəkildə aydınlıq gətirir (Qazali, 1999). Biz qısaca olaraq bu məsələyə aydınlıq gətirmək üçün Mevlana Halidi Bağdadinin müxtəlif qaynaqlardan istifadə edərək yazdığı “Her kese lazım olan iman” əsərinə müraciət etməyi münasib bildik. Qiyamət haqqında bu əsərdə deyilir ki, “Öldükden sonra yine dirilmeğe inanmak lazımdır. Gemikler, etler çürüyüp toprak ve qaz olduktan sonra bedenler tekrar yaratılacaq, ruhlar bedenlerine girip her kes mezardan kalkacaktır. Bunun için bu zemana kiyamet günü denir” (Feyzullah, 2001, 58).

Bu mənbədə axirət haqqında isə bu şəkildə mülahizə yürüdülmür: “İman edilməsi lazım olan altı şeyden beşincisi ahiret gününə inanmaktır. Bu zamanın başlanğıcı, insanın öldüğü gündür. Kiyametnin sonuna kadardır. Son gün denilməsi arkasından gece gelmediği veya dünyadan sonra geldiği içindir” (Feyzullah, 2001, 57).

Biz bu baxımdan ağılarda da axirət və qiyamət sözlüklərinə mütəmadi olaraq rast gəlirik:

Bağçada barın qala,
Heyvan yox, narın qala.
Qiyamət o gün qopar,
Öləsən, yarın qala.

Aman amana qaldı,
Halım yamana qaldı.
Bala, səni görməyim,
Axır zamana qaldı (Qasimov, 1956., 463, 499).

Bu örnəklərin birincisində qiyamət inancı lirik ovqata bələnmiş şəkildə ifadələnmişdir. Burada qiyamət sözlüyü mübaliğə şəkilində işlənsə də, aydın görünür ki, bu inam toplumun düşüncəsində sabit halda özünə yer tutmuşdur. İkinci örnəkdə isə dünyadan köçən insanla axır zamanda görüşmək istəyi yalnız özünü ovundurmaqdan irəli gələn ümid deyil, eyni zamanda insanların inanc səviyyəsinin bədii inikasıdır. Belə ki, ağı söyləyicisi inanır ki, axır zamanda, yəni qiyamət günündə və axirət zamanında sevdiyi insanın vüsəlinə qovuşa biləcəkdir. Hətta söyləyici onu da yaxşı anlayır ki, yalnız iman sahibləri cənnət məqamında bir yerdə ola biləcəklər. Bu baxımdan “Aman amana qaldı” deməklə uca yaradandan onu da diləyir ki, onun əzizinə ona qovuşa bilməsi üçün aman versin.

Bu da onu göstərir ki, bu bayatı formalı ağı örnəyində deyilən ilk misra heç də bayatı poetikasına uyğun olaraq sonrakı misralar üçün vasitə rolunda çıxış etmir, əksinə, inanc qaynağının ifadəsi olaraq bu ağıda qanunauyğun şəkildə meydana çıxır. Başqa bir paralellik ifadə edən örnəyə diqqət yetirək:

Əzizim, binə qaldı,
El köçdü, binə qaldı.
Vəfalı yarı görmək,
Qiyamət günə qaldı (Qasimov, 1956, 500).

Bu nümunə də yuxarıda izah etdiyimiz ağı kimi diqqətəlayiqdir. Eyni zamanda burada aydın nəzərə çarpır ki, birinci nümunədə axirət, ikinci örnəkdə isə qiyamət ifadəsi işlənməklə, qeyd etdiyimiz kimi, variativ folklor mətnlərində inanc sisteminin müxtəlif təzahürləri xalq yaradıcılığında proyeksiyalanır. İmanın əsası olan axirət inancı başqa örnəklərdə də diqqəti çəkir. Bunun üçün müəyyən ağı nümunələri olan toplulara müraciət etmək kifayətdir.

Ağılarda mühüm hissəsi məlumdur ki, fərdin ölümü üzərində qurulan ağılardır. Bu ağılar bir şəxsin ölümü ilə bağlıdır. Folklorumuzda bu kimi nümunələr yetərincə çoxdur. Cəmiyyətdə tanınan və tanınmayan şəxsləri birləşdirən bu ağılarda cüzi fərqlərlə eyni yas mərasimi əsasında oxunan mövzular ifadə olunur. Fərdi ağılarda ilk nəzərə çarpan kövrəklik qəriblər və yaxud qəriblik haqqında olan ağılardır. Bu nümunələrdə gah ağı oxunulan şəxs, gah da oxuyan şəxsin özü qərib durumunda olur. Hiss olunur ki, burada qəriblik qürbət qəribliyi deyil, həsrət qəribliyidir. İnsanlar ayrılıq nəğmələrini ağı poetikası formunda ifadə edir. Aşağıdakı örnəklərə nəzər yetirək:

Bu dağlar ulu dağlar,
Çeşməli, sulu dağlar.
Burda bir qərib ölüb,
Göy kişnər, bulud ağlar.

Bir at mindim başı yox,
Bir çay keçdim, daşı yox.
Burda bir qərib ölüb,

Yanında qardaşı yox (Fərzəliyev, Abbasov, 1981, 124).

Öncə onu qeyd etmək ki, bu ağı örnəyinin birincisinin məşhur bayatı olduğu aydın görünür. Biz əvvəldə də göstərmişdik ki, ağılarda əksəriyyəti bayatı formasında olur. Bu baxımdan bu bayatı ağı hesab olunması ilə heç bir ziddiyyət törətmir. Yuxarıda örnək verdiyimiz birinci ağıda aşkar görünür ki, qərib durumunda olan dünyadan hansı səbəbdənsə köçən şəxsdir. Hətta ağıçı poetik detallar əsasında bu şəxsin öldüyü, yaxud dəfn edildiyi ərazini (dağ), onun ölümü günündə mövcud olan təbii arealı – ildırım çaxmasını, yağış yağmasını (Göy kişnər – ildırım, bulud ağlar – yağış) təsvir etməklə öz ovqatını emosional səviyyədə ifadə edir. İkinci ağıda isə qərib elə ağıçının özüdür. Bu ağıdan məlum olur ki, bayatı çağıran ağıçı qardaşını itirmiş şəxsdir və ona görə qəribdir ki, o, çox sevdiyi doğmasına həsrət qalmış və özünü yalnızlıq duyğuları iğtişasında qərib hiss edir. Çünki yalnızlıq da bir qəriblikdir.

Bəs bu ağı nümunələrinin islam dünyagörüşü ilə rəbitəsi nədən ibarətdir? Məlumdur ki, islam tarixində “ilahi risaləti yayanlar, başda rəsuli-əkrəm Muhəmməd əleyhissəlam olmaqla bütün iman sahibləri doğulub-böyüdükləri şəhər olan Məkkədən Mədinəyə və s. yerlərə köç etmək məcburiyyətində qalmışlar. Məhz bu məcburiyyət daxili hissələrin ifadəsi kimi qəriblik mövzularını meydana gətirmişdir. Yəni bu mövzulu əsərlərin kökündə məhz bu davranış stereotipi struktur təşkil edir.

Ümumiyyətlə, ağılarda qəribə davranış spesifikasiyası özünü göstərir. Ağı oxuyan şəxs gah ağını ünvanlı təqdim edir, gah da ağı elə haqqında ağı deyilən şəxsin dilindən oxunur. Ancaq bu sözləri, təbiidir ki, dünyasını dəyişən şəxs oxunur. Onun bunu oxumaq imkanı maddi-fiziki qanunlar səbəbindən mövcud deyil. Bu ağılar onun dilindən, onu sevənlər tərəfindən oxunur:

Ovçular duran yerdə,
Yay-oxun quran yerdə.
Görüm əlin qurusun,
Mənə ox vuran yerdə (Abdulla., 2005, 114).

Başqa bir misal;

Köynəyin alacadır,
Geymişən, alacadır.
Qoy ağlasın bacılar,
Qardaşım balacadır (Fərzəliyev, Abbasov, 1981, 125).

Ağılarda eyni zamanda pəjmürdə emosional əhvalı ifadə edən nümunələr də vardır ki, bu örnəklər ölən şəxslər haqqında deyil, sevgi həsrətindən, eşq acısından dilə gələn yangı kimi ağı funksiyasında özünü göstərir. Bu nümunələrdə nakamlıq mövzuları qabarıq şəkildə diqqət çəkir. Burada dərdindən ölən üçün ağı deyilir:

Əziziyəm, sarı qız,
Qayıt bizə sarı, qız!
Aç belindən qurşağın,
Cənazəmi sarı, qız!

Başqa bir örnəyə nəzər yetirək;

Əzizim, tikə-tikə,
Kəs bağrım, tikə-tikə.
Qoy mənə yar ağlasın,

Kəfənim tikə-tikə (Fərzəliyev, Abbasov, 1983, 204).

Bu bayatılarda islam dünyagörüşünün bilgiləri də cəmlənmişdir. Məlumdur ki, ərəb dil tərkibinə daxil olan “cənazə” və “kəfən” sözlükləri məhz dəfn-kəfn mərasimini təsdiq edən istilahlər kimi şüurda sabit situasiya yaradır. Belə ki, dünyadan köçən şəxsin başqa şəkildə də uğurlanması batil inanlı bütperəst adətlərində özünü göstərməkdədir. Ölünün yandırılması (kremasiya), mumiyalanması (inqumasiya), şəxsin diri-diri basdırılması, məbəd və s. üçün qurban verilməsi və s. bu kimi gələnlər mövcuddur (Ensiklopediya, 1981, 567; Ensiklopediya, 1980, 443). Ancaq bu nümunələrdə məhz vahid səmavi dinlərə, xüsusilə də islam istilahları ilə islama aid qayda-qanunlara diqqət çəkilməsi, fikrimizcə, kifayət qədər aydındır.

Ağılarda xüsusi səciyyə təşkil edən poetik fiqurlardan biri də gənc yaşında dünyadan köçənlər üçün oxunan nümunələrdir. Biz bu nümunələr kontekstində də təbiidir ki, islam dünyagörüşündən irəli gələn bilgiləri diqqətdə saxlamağa çalışacağıq. Aşağıdakı ağı örnəklərinə diqqət yetirək:

Görünür əzan yeri,
Qəbrini qazan yeri.
Kor ollam, bir də görsəm,
Bala, sən gəzən yeri (Qasimov, 1956, 471) və s.

“Ağılar” sərlövhəsi altında yerləşdirilmiş bu bayatılarda (Qasimov, 1956, 462) mövzu baxımından gənc yaşda dünyadan köçənlər haqda ağı deyilir. Bu deyiliş tərzində toplumun inanc sistemi, islami dünyagörüşü xüsusi səciyyə təşkil edir. Birinci örnəkdə Qiyamət qopacağı inancından irəli gələn düşüncə tərzini mübaligə əsasında bir gəncin ölümü üzərində əks olunur. İkinci örnəkdə isə “əzan” istilahının ağı tərkibinə yerləşdirilməsi, əzan oxunması, namaza çağırış ritualı assosiasiya olunub toplumun daxili inanc səviyyəsinin təzahürü olaraq diqqət çəkir. Belə ki, islam dünyagörüşünü daşıyan insanlar hətta faciəli günlərdə, ağı situasiyasında belə öz inanc sistemini açıq-aşkar bürüzə verir.

Fərdi ağılar haqqında çox geniş bəhs açmaq imkanı vardır. Bir çox ağı nümunələrini burada misal çəkmək olar. Ancaq bütün nümunələrdə islami bilgilərə rastlanmadığı üçün biz mövzumuz gərəyincə bu yerdə kifayətlənmək istəyirik. Ancaq onu da qeyd etməyi vacib bilir ki, ağılar mərasim faktorunun tərkib hissəsi olaraq elə özündə ən azı leksik baza baxımından islam dövrünün izlərini daşıyır. Eyni zamanda unutmayaq lazımdır deyil ki, toplum bütün söyləmələrdə islami bilgiləri xüsusi olaraq qeyd etməyə ehtiyac hiss etmir. Çünki hər kəs anlayır ki, doğum-ölüm haqqında olan təəssürat öncə uca yaradanın yaradılış səbəbini, daha sonra təbii-bioloji amilləri düşüncədə işarələyir. Bu baxımdan əslində bütün ağılar eyni məzmun kontekstindən kənarda qalmır.

İşin elmi nəticəsi. Məqalədə ağılar, xüsusilə bayatı formasında poetik cəhətdən tədqiq olunsa da, məzmun baxımından müxtəliflik təşkil etməsi, ancaq bu müxtəlifliyin vahid bir sistemə tabe olması müddəa olaraq irəli sürülmüşdür. Eyni zamanda burada ənənəvi olmayan ağı nümunəsinə də diqqət çəkilmişdir. İslam dünyagörüşünün ağılarda ənənəvi-təsviri və semantik səviyyədə əks olunması elmi ictimaiyyətə yeni istiqamətdə təqdim olunur.

İşin elmi yeniliyi. Demək olar ki, ağılar indiyə qədər arxaik ritualların göstəricisi kimi işlənməsi baxımından bu şəkildə tədqiqatına çox ehtiyac duyulmamışdır. Ancaq nəzərə alınsa ki, islam dünyagörüşü tərzini bütün mədəniyyətimizdə və folklorumuzda əsas xətt təşkil etmişdir, bu səbəbdən ağılara da bu istiqamətdə yanaşmaq ehtiyacı meydana çıxır. Ağılara bu düşüncə tərzini əsasında yanaşma tamamilə yenidir və mərasim folkloruna yeni baxış tərzini nümayiş etdirir.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti. Bu araşdırmanın mühüm tətbiqi əhəmiyyəti vardır. Mətnlərdə islam dünyagörüşünü mərasim folkloru daxilində müxtəlif metodlarla araşdırmaq işin nəzəri-tətbiqi nəticələrini meydana çıxarır. İşdən filologiya fakültələrində, folklor və ilahiyat ixtisasları üzrə magistratura və doktorantura təhsili zamanı xüsusi kurslarda praktik vəsait kimi istifadə oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Abbaslı, Əliyev, Abdullayeva – Azərbaycan Folkloru Antologiyası. XIII kitab. Şəki-Zaqatala folkloru. Tərtibçilər: İ.Abbaslı, O.Əliyev, M.Abdullayeva. Bakı: Səda, 2005, 550 s.
2. Abdulla 2005 – Abdulla B. Azərbaycan mərasim folkloru. Bakı: Qismət, 2005, 208 s.
3. Abdulla 2005 – Azərbaycan Folkloru (Ön söz – xalq tarixi). Tərtib edən və ön sözün müəllifi B.Abdulla. Bakı: Şərq-Qərb, 2005, 360 s.
4. Ensiklopediya 1980 – Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. 10 cildə. IV cild. Bakı: 1980, 592 s.
5. Ensiklopediya 1981 – Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. 10 cildə. V cild. Bakı: 1981, 592 s.
6. Feyzullah 2001 – Feyzullah K. “Her kese lazım olan iman”. İstanbul, 2001, 481 s.
7. Fərzəliyev, Abbasov, 1981 – Xalq ədəbiyyatı. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası, XX cildə, I cild. Cildi tərtib edənlər: Fərzəliyev T. Abbasov İ. Bakı: Elm, 1981, 510 s.
8. Fərzəliyev, Abbasov, 1983 – El çələngi. Dünya Uşaq ədəbiyyatı kitabxanası. Tərtib edənlər: Fərzəliyev T. Abbasov İ. Bakı, Gənclik, 1983, 388 s.
9. Xürrəmçizi 2002 – Xürrəmçizi A. Azərbaycan mərasim folkloru. Bakı: Səda, 2002, 209 s.
10. Qasımov 1956 – Bayatılar. Toplayıb tərtib edən H.M.Qasımov. Bakı: Azərənşr, 1956. 578 s.
11. Qazali 1999 – İmami Qazali. Kiyamet ve Ahiret. İstanbul: 1999, 384 s.
12. Mirəhmədov 1965 – Ədəbiyyatşünaslıq terminləri lüğəti. Tərtib edən İ.Mirəhmədov. Bakı: Azərənşr, 1965, 150 s.

